

RAHVUSLIK MAELUIDEOLOOG EESTI VABARIIGI PÕLLUMAJANDUSES

Kaarel Liidak – 110

M. Karelson

Kaarel Liidaku elutöö sisu kandis motot “Eestlus püsib vaid nii kaua, kui Eesti maa on eesti põllumehe käes!”.

Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnas luges K. Liidak alates 1933. aastast ühiskondlikku agronoomiat ning oli aastatel 1942–1944 agraarpoliitika ja ühistegevuse professor.

K. Liidak oli Agronoomide Koja (1935–1940) esimees ja Eesti Agronoomide Seltsi (1919–1940) abiesimees, selle auliige (1936). Eesti Vabariigi Rahvuskogu (19. veebr. 1937 – 17. aug. 1937) koosseisu valiti Liidak Põllutöökoja, Agronoomide Koja ja Meierite Koja poolt. Rahvuskogu võttis vastu uue põhiseaduse (1937), seitse põhiseaduse rakendamise seadust ja Riigikogu kodukorra. Aktiivse ja laiahaardelise ühiskondliku tegelasena oli K. Liidak Maatulunduskapitali Nõukogu ja Katseasjanduse Büroo esimees, Maapanga Nõukogu, Asundusnõukogu, P.K. “Võiekspordi” Nõukogu ja Jõgeva Sordikasvatuse Kuratooriumi liige ning Tõuaretuse Komitee juhataja.

Saksa okupatsiooniväe lahkumise ja Nõukogude okupatsioonivägede taassaabumise vahepäeval (september 1944) andis Liidak peaminister Jüri Uluotsa soovil nõusoleku osalemiseks Otto Tiefi Eesti Vabariigi Valitsuses põllutööministrina. Eelnevalt oli Liidak osalenud vastupanuliikumises, olles ka Eesti Vabariigi Rahvuskomitee esimees.

Kaarel Liidak (kuni 1936. a. Karl Liideman) sündis 12. novembril 1889. aastal Sindi kalevivabriku tööliste perekonnas. Samas lõpetas ta 1903. a. venekeelse ministeeriumikooli. Edasi õppides lõpetas ta Volmari (Valmiera) õpetajate seminari 1910. aastal ja õiendas järgnevalt Pärnu Gümnaasiumi juures küpsuseksamid 1911. aastal. Samal aastal astus Liidak Moskva Põllumajanduse Instituuti, mille lõpetas 1917. aastal agronoomina esimese järgu diplomiga. Nõutava õppepraktika oli ta sooritanud Turkestani Näljastepi põllumajanduse katsejaamas ning instituudi lõpetamise järel oli seal kuni 1920. aastani soolakmuldade osakonna juhataja.

Kodumaale asununa oli K. Liidak Jäneda Põllutöökeskkooli õpetaja (1921–1924). Ta asutas Kuusikul Riigi Põllutöökatsejaama ja oli selle juhataja (1924–1929). Järgnevalt oli Liidak Agronoomilise Büroo/Talumajanduse Nõuande-Büroo juhataja, Põllutöökoja tegevuse alustamisel (1932) selle nõuandetalituse juhataja. Põllutööministeeriumi põllumajandusosakonna direktoriks sai Liidak 15. aprillil 1935. aastal. Nõukogude korra algusajal (1940/41) oli ta Majandusministeeriumi Kokkuostu Keskuse juhataja. Saksa okupatsiooni aastatel (1941–1944) oli Liidak Põllutöödirektooriumi/Põllumajanduse Keskvalitsuse Põllumajandusvalitsuse juhataja.

1944. aasta augustis/septembris teostus eestlaste massiline emigreerimine. Liidak saatis 20. augustil oma abikaasa Meeli (sünd. 1894) ning tütreid Leida (1918), Aino (1920) ja Evi (1927) Rootsi. Osa valitsuse liikmete, nende hulgas ka Liidaku Rootsi viimiseks Puise rannast jäi aga paat õigeaegselt saabumata.

Kaarel Liidak jäi täitma oma kohust vabariigi ees. Ta varjas end võõra nime all (Karl Lepik) Pärnu- ja Viljandimaal oma endiste töökaaslaste, sugulaste ja heade tuttavate kodudes. Kaarel Liidaku (Karl Lepiku) tervis ei pidanud närvesöövates elutingimustes kuigi kaua vastu. Ta viidi Nuia haiglasse, kus ta suri 16. jaanuaril 1945 südamehaigusse.

Tundes professor Kaarel Liidakut – õppejõuna Tartu Ülikoolis (1942. a.) ja järgneva paari aasta kestel konsulendina töötades oma kõrgema ülemusena ning ÜS *Liivika* kaudu – võib tema psüühikat ja rahvuspatriotismi sügavat tunnetust arvestades rõhutada: Liidak ei surnud niivõrd haiguse kui hingepiina ja meeletehete olukorras oma maa ja rahva arvatava traagilise saatuse pärast, oma perekonna saatusest teadmatuse pärast.

Liidak armastas oma kodumaa maamulda, mille hüvanguks ta töötas. Halastamatu okupatsioonivõim ei lasknud temal pühitsetud maamulda maetuna rahulikult puhata. Hauast väljavõetud puusärgist leiti poliitiku-riigimehe, Eesti Vabariigi peaministri professor Jüri Uluotsa asemel Eesti illegaalse Otto Tiefi valitsuse põllutööminister professor Kaarel Liidaku põrm.

Kaarel Liidak – rahvuslike maaeluideede süvendaja ja põllumajandusteadlane

K. Liidaku kõne teemal “Eesti rahvuslik ideoloogia ja maa selle alusena”¹ avab tema mõttelaadi sisu ja rahvuspatriotismi. Selle akadeemilise kõne pidas Liidak 1934. aastal üliõpilasseltsi Liivika 25. aastapäeva aktusel. Sellest tema lausunud mõtteid: “Rahvuslikku ideoloogiat ei saa leiutada, see tuleb avastada. Ainult nii on see elujõuline, permanentne, ja viib rahvast edasi... Maas on rahvusliku kultuuri aluspõhi, mis kunagi rahvast ei reeda, ajalugu on selle tõestuseks. Sest maa on rahvale loomusund: maa sunnib inimesele oma tahte, vaimu ja usundi pääle, maa sunnib eestlast jääma eestlaseks... Rahvuslik ideoloogia ja maailmavaade päästab meid rahvusvahelise vaimse tuuletõmbuse käest, mis meie asendi ja arvukuse juures võib muidu meile veel nii mõndagi nohu tuua... Eestlase hingelaadi terve alus on individualism ja positiivne skeptitsism ning kiindumus maa-eraomandisse... Linn on loomulikus ajaloolises arengus maast välja kasvanud, ammutades siit alatasa värskest ja jõudu juurde.”

K. Liidaku maaelu/põllumehe ja rahvusliku ideoloogia valdkonnast kirjutised (laiendesseadena) on avaldatud tema raamatutes “Kas tunned maad” (1936) ning “Suunad ja kavad” (1939).

Põllumajandusteadlasena oli Liidak raamatu “Väetuse õpetus” (1927) teise trüki kaasautor J. Lehtmanniga ja raamatu “Kõrrevilja kasvatuse I” (1926) kaasautor N. Rootsiga. Kuusikul töötamise ajal aretas Liidak talinisu sordi ‘Kuusiku’. Viljaka kirjamehe ja teadlasena on ta avaldanud ajakirjas “Agronoomia” aastatel 1922–1939 umbes 130 kirjutist, neist 60 on algupärase teadussisuga artiklid. Muidugi avaldus Liidaku teadustöö Tartu Ülikoolis ühiskondliku agronoomia ning agraarpoliitika ja ühistegevuse loengutel.

Eesti Vabariigi põllumajanduse arendamise kavad

Põllumajanduse arendamise kavandamise vajadus, esimesed kavandajad. Läbi aegade, vaatamata riigikorra/süsteemi erinevusele, on riigi majandusharude edasine arendamine rajatud ikka lühemaks või pikemaks ajaks koostatud programmide rakendamisele.² Selle taustal põllumajanduse kohta kirjutab Kaarel Liidak: “Programmita on agraarpoliitika juhtimine rohkem katsetamine, meeleolu-poliitika ajamine või vastutusvõimetu ühapäevaperemehe kobamine, eriti just muutuvate maailmamajanduslikkude olukordade ja sagedasti vahelduvate agraarpoliitika juhtide puhul. Programmideta tootmises on vead ja raiskamised vältimatud.”

Põllumajanduse juhtimise ja arendamise kava on põllumajanduspoliitika lahutamatu osa, mis koostatakse: 1) üldsuundade ja ülesannete esitamisega tekstina teeside (lausete) vormis, s.o. – kvalitatiivne kava ehk programm, 2) arvuliste näitajatega ajalisetappides loomade arvu ja toodangu, kultuuride pindala ja saagi, ka toodete omahinna ja teiste näitajate väljatoomisega, s.o. kvantitatiivne kava ehk programm.

Agraarprogrammi koostamine eeldab: 1) loodustingimuste ja mitmesuguste teiste tegurite tundmist, 2) kava teostamiseks vajaliku kapitalide olemasolu riigil ja taludel, 3) riigivõimu kindlust ja pidevust agraarpoliitika juhtimisel.

Eesti põllumajanduse juhtideede esitajatena võime minevikust esile tuua kolme tuntud isiksust, kelle tööd lahutab umbes 30-aastane vahe ja kelle tegevus lakkas oma võimete tipus olles, kelle elutee jäi pooleli. Need olid Eesti esimese ärkamisaja poliitik-ühiskonnategelane Carl Robert Jakobson (sünd. 1841. a.), kes suri külmetushaiguse tagajärjel 1882. aastal, *dr. agr.* Aleksander Eisenschmidt (1846), kes hukkus õnnetuse tagajärjel oma talu kruusa-augus 1914. aastal, ja *prof. agr.* Kaarel Liidak (1889), kes suri nõukogude riigikorra ohvrina 1945. aastal.

¹ “Üliõpilasleht”, 1934, nr. 5. “Agraarteadus”, 1994, nr. 3.

² Käesolevas kirjutises on sõnadepaar *agraar ja põllumajandus ning programm ja kava* samatähenduslikud.

Nende kõrval väärivad esiletõstmist ühiskonnategelaste ja maaideoloogidena ka agr. Jaan Hünerson (1882–1942), *can. jur.* Jaan Tõnisson (1868–?) ja agr. August Reinart (1895–1971). Nendest kahe esimese elu lõpetas nõukogude vägivald. Reinart lahkus Eestist 1944. aasta sügisel Rootsi, jätkas Kanadas piimandusalast teadustööd, mida finantseeris sealne kaitseministeerium.

C. R. Jakobson ei koostanud kirjasõnas terviklikku agraarprogrammi, kuid tema raamatute, brošüüride ja peetud kõnede protokollide sisust on konstrueeritav temaaegse Eesti talumajanduse edasise arendamise kava tervikdokumendina.

A. Eisenschmidt kui põllumajandusteadlane ja ühiskonnategelane esitas juba selgelt õpetlikus vormis suunad ja ülesanded Eesti talumajanduse edasiseks arendamiseks, mis on väljaloetavad tema raamatust “Kodumaa põllutöö põhjalikumaks muutmise küsimusi” (1912).

K. Liidaku tegevus Eesti põllumajanduse arendamises kajastub käesoleva kirjutise järgnevates osades.

Taime- ja loomakasvatuse arendamise suunad, esimesed teesid – 1929. aastal. Agronoomiline Büroo tegi 1929. aastal ülesandeks Kaarel Liidakule Eesti taimekasvatuse ja Tartu Ülikooli professorile Jaan Mägile Eesti loomakasvatuse arendamise suundade/kavade koostamise. Autorid koostasid need teeside/lausete vormis, mis arutati läbi Agronoomilise Büroo laiendatud nõupidamisel. Kavad on avaldatud “Agronoomias” 1929. a. vastavalt nr. 5 ja nr. 6. Esitatud suundade kohaselt teostuski taludes edasine taime- ja loomakasvatuse arendamine.

Taimekasvatuse arendamist käsitletakse neljas allosas: taimekasvatuse üldpõhimõtteid, korrastusi üksikute kultuuride alal, tehnilisi üldtaimekasvatuse laadiga ülesandeid ja tehnilisi ülesandeid üksikute kultuuride alal. K. Liidak rõhutab koostatud kavas: “Kuna karjamajandus ja karjasaaduste turg on meil juba välja kujunenud ning üldiselt põllumajanduse aluseks saanud, siis tuleb taimekasvatusel esijoonel rahuldada karjamajanduse nõuded, et – võimalikult rohkem karja saaks ühtlaselt tugevalt ja odavalt söödetud.”

Loomakasvatuse arendamise kavas käsitletakse loomakasvatuse üldpõhimõtteid ning eriosadena veise-, hobuse-, sea-, linnu- ja lambakasvatust. Üldpõhimõtetena rõhutab J. Mägi: “Varustada oma maa rahvast tarviliste toiduainetega ja tarbevahenditega loomariigist (piim ja selle tooted, liha, rasv, vill, nahk jne.), tööduga (hobustega) ja saada maale loomulikku väetust. Saavutada riigile sissetulekut välismaalt, müües sinna oma tarvidusest ülejäänud loomi ja nende saadusi.”

Põllumajanduse arendamise kvalitatiivne kava – 1936. aastal. Käesoleva sajandi kolmas aastakümne oli Eesti põllumajandusele saaduste soodsate hindade tõttu võimalusterohke talumajanduse arendamiseks, kaasa arvatud asundustalude rajamiseks.

Seoses ülemaailmse majanduskriisiga aastatel 1930–1932 tabas see raskelt ka Eesti põllumajandust. Talude tasuvus oli tagasihoidlik, mis aga tähendas madalaid töötasusid; see põhjustas rahva valgumist maalt linna, tekitades seal tööpuudust ja põllumajanduses tööjõupuudust.

Majanduskriisi leevenemisel kirjutab K. Liidak (1933): “Meie talu ja agraarpoliitika sihtjooned hakkavad nüüd ikka enam selguma. Tegevuse põhijoonteks on – maaviljakuse tõstmine vähemate kapitalikulustustega ja jõulise karjamajandusele kindla/terve aluse loomine talus endas ning võistlusvõime tõstmine tootmiskulude alandamisega. Tähtsaks edu eelduseks on jõudmine terve ühistööni.” Viimase all ta mõtleb põllumajanduses ühistegevuse arendamist.

Uuel kujul Eesti põllumajanduse edasise arendamise kava koostamine kerkis päevakorda 1934. aasta algul. Selle koostamise vajaduse algatasid põllutööminister Nikolai Talts ja tolleaegne ministeeriumi põllumajandusosakonna direktor August Reinart. Juhtivisiksusena võttis sellest tegevusest osa K. Liidak, eriti siis, kui ta 15. aprillil 1935. aastal asus A. Reinarti asemele ministeeriumi põllumajandusosakonna direktoriks. Reinartist sai majandusministri asetäitja, hiljem P.K. “Võiekspordi” juhatuse esimees.

Koostati Eesti põllumajanduse arendamise kava kvalitatiivse vormi ja sisuga. Kava oli läbivaatamisel ülikooli põllumajandusteaduskonnas ja Põllutöökojas, kes selle vastuvõetavaks tunnistasid. Valitsus andis koostatud kava selleks moodustatud ministrite komisjonile läbivaatamiseks ja Riigimajandusnõukogule seisukohavõtmiseks. Tehti mõningaid parandusi/täiendusi.

Koostatud Eesti põllumajanduse arendamise kava nimetusega “Põllumajanduse ja kalanduse arendamise põhimõtted” võttis vabariigi valitsus oktoobris 1936 riigivanem Konstantin Pätsi juhtimisel teadmiseks (K. Liidak, 1938). Selle kava vaimus teostus edaspidine (ka juba koostamise ajal) agraripoliitika – koostati ja võeti vastu vastavaid seadusi ja määrusi, koostati eelarveid.

Kavas on esitatud põllumajanduse arendamise ja maaelu korraldamise üldiste ülesannetena:

- riigi elanikkonna toitlustamine, s.o. siseturu vajaduste rahuldamine;
- maarahva loovale, äraelatavale tööle rakendamine;
- maarahva vaimse ning kehalise jõu ja tervise hoidmine;
- põllumehe kutselise ja maarahva kultuurilise arengu soodustamine.

Põllumajanduse tootmis- ja konkurentsivõime tõstmise baasteguritena on kavandatud:

- looduslike rohumaade kultuuristamine;
- tootmise ratsionaliseerimine/mehhaniseerimine;
- saadustele sise- ja välis- (eksport-) turgude laiendamine;
- ühistegevuse soodustamine/laiendamine.

Põllumajandustoodangu suurendamise vajadus seostatakse väliskaubandusega. Ollakse arusaamil, et põllumajandussaaduste ilma küllaldase ekspordita ei suuda meie põllumajandus täita kõiki temale pandavaid lootusi ja ülesandeid Eesti rahvamajanduses ja eesti rahva parema tuleviku kindlustamisel. Turutoodangu tõus on seepärast meie riigile ja rahvamajandusele eluliselt oluline.

Kava koosneb viiest osast: lähtekohad ja üldised põhilused (8 punkti), taimesaaduste tootmine (7), loomasaaduste tootmine (7), kalandus (3) ja põllumajandussaaduste turustamine (2), kokku 27 punkti.

K. Liidak märgib kava koostamises osalejatena eriti A. Reinarti, ka J. Hünersoni, J. Kurkuse ja A. Kruusi nime. Muidugi oli K. Liidak ise põhilise töö tegija, kes ka formuleeris ja redigeeris lõplikult kogu töö. Liidaku järgi oli kava valminud vastavate töötajate kõrvaltööna, seepärast ei saa see olla ulatuselt kõike haarav ega väljatöötamiselt akadeemiline.

Koostajate poolt soovitud kvantitatiivse kava kokkupanemine ei olnud valitsusele vastuvõetav, kuna sellega oleks koormatud riigikassa kohustustega mitme aasta peale ette.

Kava on avaldanud trükis Kaarel Liidak omapoolsete selgituste ja kommentaaridega (“Agronoomia”, 1936, nr. 5; raamat “Suunad ja kavad”, 1939).

Põllumajanduse arendamise kvantitatiivne kava – 1937. aastal. Vabariigi valitsuse ülesandel alustati Konjunktuuriinstituudis samuti 1934. aastal uurimistöö “Eesti tootmisreservide rakendamise võimalusi” koostamist. Töös käsitletakse kõiki rahvamajandusharusid, millest mahukam osa on peatükil “Eesti põllumajanduse tootmisreservid ja nende rakendamise võimalusi”. Uurimistöö avaldati sama asutuse ajakirjas “Konjunktuur” 1937. aastal (nr. 28/29). Saatesõna on kirjutanud riigivanem K. Päts ja sissejuhatava osa majandusminister K. Selter. Uurimistöö põllumajanduse osa on sisult Eestis selle majandusharu senini esimene/viimane trükis avaldatud kvantitatiivne (arvud 32 tabelis) arendamiskava, mille vabariigi valitsus tunnistas 1938. aastal Põllutöökoja ettepanekul (II kongress) vastuvõetavaks.

Kava koostati Konjunktuuriinstituudi põllumajandussektiooni juhataja agronoom Jakob Kurkuse (s. 1895. a.) juhtimisel. Uurimistöös oli Kaarel Liidakuga kooskõlastatud Eesti põllumajanduse arendamise põhisuunad ja töö koostamise meetodika, ka oli Liidakul pidev kontakt uurimistöö koostajatega.

Põllumajanduse arendamise kvantitatiivse kava koostamise ajal oli Eestis põllumajandusmaad 2,7 miljonit hektarit, millest põllu-aiamaad 1,1 miljonit hektarit ning looduslikke heina- ja karjamaid 1,6 miljonit hektarit.

Konjunktuuriinstituudi koostatud põllumajanduse arendamise perspektiivkava kohaselt kavandati lähema 30–40 aasta (1965.–1975. aastaks) kestel looduslikust maast üles harida 200 000 hektarit põlluks ja 1,1 miljonit hektarit kultuurrohumaadeks. Selle teostumisel kavandati perspektiivis suurendada näiteks:

veiste arvu	661 000-lt	979 000-le,
sh. lehmade arvu	452 000-lt	700 000-le,
piimatoodangut aastas	976 000 tonnilt	1 890 000 tonnile.

Mida oleks Eesti Vabariigile tähendanud täiendavalt 1,3 miljoni hektari madalasaagilise loodusliku maa kultuuristamine? *Esiteks* – kultuurmaa suurendamise ja kultuuride saagikuse tõusuga (kaasa arvatud sordiareetustöö) oleks taimekasvatuse kogusaak aasta keskmisena suurenenud 1,6 miljonilt tonnsöötühikult 4 miljonile tonnsöötühikule, s.o. 2,5-kordseks. *Teiseks* – parema söötmise ja aretustööga oleks loomakasvatustoodang suurenenud kaks korda. *Kolmandaks* – riigi rahvamajanduse seisukohalt oleks põllumajandussaaduste, põhiliselt loomakasvatussaaduste eksport isegi kolmekordistunud. Eesti kvaliteetsetele toodetele, eriti piimasaadustele, oli turg avatud Saksamaal ja Inglismaal, aga ka paljudes teistes riikides.

Eesti Vabariigi valitsus ja Põllutöökoda tunnistasid põllumajanduse edasises arendamises looduslike rohumaade kultuuristamise vajalikuks ja otstarbekaks. Anname edasi Põllutöökoja II kongressil (1938) selle esimehe A. Jürima peetud kõnest lõigu, milles ta võrdleb Eesti eelseisvaid ülesandeid Taanis juba teostatud töödega uudismaade ülesharimisel. A. Jürima: “Kui Taani põllumajandus hakkas arenema – see oli umbes 150 a. tagasi, kui sääl vabastati talupoegi –, oli pool Taani pinnast täiesti metsik, kannatas suurvee all, oli puid, põõsaid ja kive täis... umbes sääraselt võidakse kirjeldada meie harimata maad... Kuid Taanis asuti tööle... taani põllumees suutis üles harida selle mahajäänud maa, mida oli 2 mln. hektaari. Meil on üles harida 1 mln. ha, mida võime harimise alla võtta... Taanis see töö tehti ära mitte kauem kui 50 aasta jooksul... ja seda tol ajal, kui ei olnud traktoreid ega teisi mehaanilisi maaharimismasinaid, mis meil nüüd on. Taani põllumeeste taga seisis nende valitsus, kes igapidi aitas kaasa... Nüüd peab langema meie pääülesanne sellele, et ära teha seda tööd, kus meie oleme kaugele teistest maha jäänud.”

Põllumees ja tema nõustajad

K. Liidak pidas eesti põllumehe iseloomu põhiomaduseks individualismi, positivismi ja patriootlikku kiindumust maa eraomandusse. Ta kirjutab: “Põllumehe töö toimub oma kodutalus, tema kodu ja töövili kuulub temale ja tema perekonnale põlvest põlve. See tiivustabki põllumeest nii suurtele pingutustele, millistele ollakse võimeline ainult oma talus. Sellest on aga kasvanud tugev kiindumus maa eraomandusse, oma talusse. Kodu on aga teiselt poolt tükki isamaad, mis seob talu põllumeest riigiga. Kodu saab nii isamaa südameks ja maa riigi aluseks. Ainult oma riigis on eesti põllumehe maa ja kodu saatus kindel. Selle mõttekäigu kaudu teeb maa põllumehe riigitruuks ja rahvuslaseks.”

Eesti Vabariigis oli 1939. aasta põllumajandusloenduse andmetel 139 984 talu suurusega vähemalt üks hektar. Talude valduses oli 3 179 438 hektarit maad, talu keskmine suurus oli 22,7 hektarit.

Aastast 1932 tegutses põllumeeste kutseorganisatsioon Põllutöökoda. Koja liikmeteks olid talupojad, kellel vähemalt 10 hektarit maad või 2 hektarit põllu- ja aiamaad või üks hektar aiamaad. Eesti oli jaotatud maa-alaliselt 72 konvendiks, s.o. maatulunduskonsulendi tegevuspiirkonnaks. Tegutses ka Maatööliste ja Väikemaapidajate Koda.

Koostatud põllumajanduse arendamise kavade täitmise edukus sõltus küll põllumeestest endist, kuid väga oluliselt ka vastavate riiklike ja ühiskondlike instantside kaasaaitamisest. Nendeks olid riigivõimu poolel Riigikogu, valitsus ja Põllutööministeerium oma tegevusega ning ühiskondliku tegevuse poolel põllumeeste kutseesindusena Põllutöökoda ja põllumajanduslikud eriseltsid/organisatsioonid oma nõuandjate/konsulentidega, kaasa arvatud karjakontrolli ja aianduse assistendid.

K. Liidaku õpetuse kohaselt agraarpoliitika mõjutab ja suunab põllumajandust rahvamajanduse haruna, ühiskondlik agronoomia aga vahetult põllumeest inimegurina põllumajanduses. Mõlema mõjutused lõpptulemusena avalduvad põllumajanduse kui rahvamajandusharu arengus – et saada taimekasvatuses suuremaid saake ja loomakasvatuses suuremaid toodanguid, seejuures vähemate kulutuste ja suurema tulukusega.

K. Liidak pühendas oma mitmekülgses kutsetöös vajalikkude tähelepanu põllumehe abistavate nõuandjate probleemile. Ühiskondliku agronoomia loengutel Tartu Ülikoolis defineeris K. Liidak õiget agronoomi järgmiselt: “Tal peavad olema ühiskonnategelase ehk rahvajuhi omadused, tõsised põllumajanduslikud huvid, põllumajandusliku ümbruse ja selle vajaduste hea tundmine, veendunud poolehoid maaelule ja maarahva püüetele ning akadeemilise ettevalmistuse kõrval vilumus põllumajanduse tehnikas ja praktikas.” Nõuandja pidi põhjalikult tundma oma eriala ja omama põllumehele lähenemise oskust, olema kursis areneva teaduse/uuendustega.

K. Liidaku nägemusel oli agronoomilise s.o. nõustamise töö metoodikas eriti oluline:

- arvestada eesti talupoja individualistlikku mõttelaadi, mis seostatud talupojaliku uhkuse ning kangekaelsuse ja sitkusega;
- arvestada talupoja psüühikat, tema vaimsust ja hingelaadi, tema konservatismi/alalhoidlikkust eluavaldustes ja ka mõtlemises;
- mitte riivata talupoja põlvkondade kogemuste rikkust, talu empiirikat.

K. Liidak soovitas nõuandjal arvestada ka talupoja elukoha (maakonna, valla) omapära ja tavadega, ka keelemurdega. Iseloomult ja tavadelt on ju mulgid vägagi erinevad oma Põhja-Eesti kutsekaaslastest.

Vastuolusid Eesti Vabariigi põllumajanduses – maa omandiõigus, agraarpoliitika ja ühistegevus

1. Omandiõiguse alusel oma maa järele on eestlane janunenud sajandeid. Esivanematelt vägivaldselt ära võetud maa päriseks ostmise võimalus avanes alles möödunud sajandi keskel. Iseseisvumise algusajaks oli Eestis 51 640 ostutalu. Maareformi (RT, 1919, nr. 79/80) ja teiste seaduste/määruste alusel sai aastatel 1920–1939 üle 100 000 maasoovija omandiõiguse alusel endale maa. Moodustus uus ühiskonnakiht – asunikud. Eestis oli 1939. aastal 139 984 talu (suurus vähemalt üks hektar).

Nõukogude võimu poolt maa natsionaliseerimisega 1940. aastal kaotas taluomanik oma maa ja talumaa tema eest hoolitseva omaniku. Aastatel 1944–1948 valmistati ette talude sundkollektiviseerimist ning talunike igasuguse vastupanu ja iseteadvuse murdmist. Aasta 1949 kujunes seoses märtsiküüditamisega paremate taluperede, nn. kulakluse kui klassi likvideerimiseks. Lõpetati Eesti talumajanduslik põllumajandus, mis iseseisvuse paarikümne aastaga oli arendatud K. Liidaku osalemisel koostatud arendamiskavade alusel rahvusvaheliselt tunnustatud põllumajandusriigi tasemele. Kõikuma löödi Liidaku rahvusliku maaelu ideoloogia tõekspidamised, kuid ikkagi taaselustamise lootusega.

Talude tegevuse taasjätkamine algas 1990. aastal taluseaduse (6. dets. 1989. a.) alusel. Oli lootus talumajandusliku maaelu taasärkamisele. Kuid ei. Ikka on lõpetamata maareform ja riigivõimuorganite selgusetu suhtumine põllumajandusse takistab majanduslikult/sotsiaalselt põhjendatud talude moodustamist/tegevust.

Imetlust väärivat nõu anti ka läänest. Euroopa Ühenduse PHARE töökomisjoni aruandes¹ (lk. 34) Eesti Põllumajandusministeeriumile 1992. aastal on kirjutatud: “Lähiajalises perspektiivis tuleb eratalupidamise aktiivne arendamine edasi lükata seniks, kuni põllumajanduslikud tulu-kulu suhted stabiliseeruvad ja vastav finantsiline ja nõuandetugi on kättesaadav.”

Talude tegelik arv on teadmata. Statistikaameti poolt näidatud arv (1. jaan. 1999. a. – 41 446) on pigem tagastatud maaüksuste arv, mis registreeritud maakatastris suurusega vähemalt üks hektar.

2. Põllumajanduse arendamise kavad – aastatel 1929, 1936 ja 1937 – olid põllumeestele vastuvõetavad ning leidsid tunnustamist põllutöö- ja majandusministeeriumi, Põllutöökoja, vabariigi valitsuse ja riigivanema poolt. Nii said Eesti põllumajanduspoliitika põhialused riigivõimu kinnituse põhilise rahvamajandusharu edukaks arendamiseks. Ikka K. Liidaku eestvõtmisel.

Taastatud Eesti Vabariigi (noorte) poliitikute ja põllumeeste vahelised sügavad eriarvamused löid kõikuma põllumajanduse ulatuse/vajaduse, isegi olemasolu.

Taasiseseisvunud riigi esimestel aastatel oli kohe vaja konkreetse dokumendina põllumajanduspoliitika programmi, mis oleks koostatud põllumajandusministeeriumis ning vabariigi valitsuse poolt esitatuna kinnitatud Riigikogus. Korduvalt põhjendas selle vajadust kirjutiste ja sõnavõttudega käesoleva kirjatüki autor. Kuna seda ei tehtud, on meie põllumajandus selline, nagu ta on. Nüüd on seda taotleda hilja, sest toimimas on Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika.

3. Põllumajandusliku ühistegevuse alged pärinevad möödunud sajandist esimeste põllumeeste seltside tegevusest, intensiivistudes käesoleva sajandi esimesel aastakümnel eriti pankade ja laenuühistuste, piimaühistute ja kaubandusorganisatsioonide asutamisega.

¹ Majanduslike uuringute ja poliitika ülevaadete teostamine Eesti Põllumajandusministeeriumile. Algaruanne. Detsember 1992.

Põllumajandusliku ühistegevuse vormid ja sisu olid Eesti Vabariigis kooskõlas põllumeeste ja riigi ühishuvidega. Kaarel Liidak kirjutab 1938. aastal (“Agronoomia”, nr. 3): “Põllutöökoja loomine, eriti selle reform põllumeeste konventide ellukutsumise näol, Ühistegevuskoja loomine, piimaühistute liitumine P.K. “Võiekspordiks”, samuti ka eksporttapiimajade ühistute liitumine ühinguks “Eesti Lihaeksport” – kõik need agraarpoliitilised sammud vähendavad maal lõhesid, sunnivad koostööle ja üksteise mõistmisele.” Liidak viitab sellega ka vabariigi algusperioodil tekkinud lõhe kaotamisele vanatalude peremeeste ja maareformiga tekkinud asunike vahel.

Piima ja liha ning nende saaduste tootmine–töötlemine–turustamine moodustas ühistegevuse alusel tervikahela. Suur oli selles põllumeeste rikkus tööstuste ja nende sisseadete ning muude varade näol. Taasiseseisvunud vabariigis ei ole põllumehed õigusjärglastena oma ühisvarasid tagasi saanud. Selles valdkonnas andis samuti nõu Euroopa Ühenduse PHARE töökomisjon, kes oma eespool nimetatud aruandes (1992. a., lk. 34) kirjutab: “Samuti pole praeguses olukorras soovitatav traditsiooniliselt talunike omanduses olnud töötleva tööstuse ülevõtmine eratalupidajate poolt.”

PHARE töökomisjoni nõuanded talude tegevust mitte aktiivselt arendada ja põllumeestele kuuluvaid varasid mitte tagastada on toiminud ja pidurdanud põllumajanduse arendamist.

Kaarel Liidak – 100

Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi üritusele esmaspäeval, 20. novembril 1989. aastal kogunes EMMTUI Polli katsebaasi saali ligikaudu 100 inimest, et tähistada professor K. Liidaku 100. sünniaastapäeva. Kuulati ära kolm põhiettekannet: Ü. Oll “Kaarel Liidaku elukäigust”; J. Lepajõe “Professor Kaarel Liidak Eesti rahvusliku ideoloogina”; M. Karelson “Kaarel Liidak Eesti Vabariigi agraarkavadest”.

Lühemate sõnavõttudega esinesid agronoom E. Jaansoo, R. Tasso, doktor Kirotar, H. Lill ja majanduskandidaat I. Raig. Need sõnavõttud puudutasid isiklike kontakte professor K. Liidakuga või toonitasid tema tõelist kohta Eesti põllumajanduse ajaloos.

Mälestuspäeva teine osa toimus Karksi Rahumäe surnuaial K. Liidaku haual. Õnnistusjutluse pidas koguduse õpetaja K. Raave. K. Liidaku hauale asetati lilli omaste, APS-i ning mitmete teiste asutuste ja isikute poolt.

Mälestuspäevast võttis osa K. Liidaku tütar pr. Leida Leesment Malmöst ning tema tütre Tiina ja Reet.

Leida Leesment on Rootsis asuva võimlemisühingu “Malmöflickorna” asutaja (1954. a.) ja 35 aastat selle juht. Malmö tüdrukute koreograafilise ettevalmistusega tegeleb Tiina Leesment-Bergh. Malmö tüdrukuid tuntakse kogu maailmas, nad on esinenud 27 riigis. Silmapaistva eduga esineti teatris “Vanemuine” (“Agraarteadus”, 1990, nr. 1).

Kaarel Liidak – 110

Eesti Põllumajandusülikool tähistas professor Kaarel Liidaku 110. sünniaastapäeva.

11. novembril avati Karksi Rahumäe kalmistul K. Liidaku kalmul hauakivi tekstiga:

Professor

Kaarel Liidak

12. XI 1889 – 16. I 1945

“Eestlus püsib vaid nii kaua, kui
Eesti maa on eesti põllumehe käes...”

K. Liidak

Haual pidas jumalateenistuse Halliste kiriku õpetaja Kalev Raave. Tänutundes meenutasid Liidakut oma sõnavõttudes EPMÜ rektor prof. Henn Elmet ning põllumajandusministeriumi, Viljandi maavalitsuse, Karksi vallavalitsuse, kohaliku muinsuskaitse seltsi, Polli aiandusinstituudi ja A. Kitzbergi muuseumi esindajad. Kalm kattus lilledega.

12. novembril toimus teaduskonverents – Kaarel Liidak ja tänapäev. EPMÜ segakoori esinemisjärgselt avas teaduskonverentsi EPMÜ rektor prof. Henn Elmet. Loeti ette Riigikogu esimees Toomas Savi tervitus.

Konverentsil peeti 19 ettekannet. Ettekannetes meenutati Liidakut maaeluideoloogia arendaja ja süvendajana, põllumajanduse edasise arendamise suunajana ning kui põllumajandusteadlast ja põllumajanduse nõustajate õpetajat, ka kui aktiivset ühiskondlikus tegevuses osalejat. Valgustati ka Eesti põllumajanduse käesoleva aja kriisi, pakuti selle lahendamise võimalusi. On tähelepanu vääriv, et ettekannetega esinenud mitmed Eesti põllumajanduse poliitikud (end. ministrid) on mõistmas Kaarel Liidaku maaeluideoloogia tõekspidamisi ja omaaegseid Eesti põllumajanduse arendamise suundi.

Konverentsil esitleti pidulikult äsja ilmunud raamatut: Kaarel Liidak – 110 (238 lk.). Raamatu kirjastamist toetasid aineliselt Kaarel ja Meeli Liidaku tütar Aino Liidak-Soots (Toronto), EV Põllumajandusministeerium ja ühistu Tartu Viljasalv.

Raamatus on avaldatud teaduskonverentsil peetud ettekanded, K. Liidaku akadeemiline kõne – Eesti rahvuslik ideoloogia ja maa selle alusena (1934. a.) ja Eesti põllumajanduse ja kalanduse juhtimise põhimõtted (1936. a.), mille koostamisel osales Liidak juhtivisiksusena. K. Liidakut meenutavad raamatus tema lähedased armastusväärse abikaasa ja isana. Sõprade ja kolleegide mälus on Liidak püsinud patriootlike mõtetega hästi kontakteeruva isiksusena.

Konverentsile järgnes EPMÜ rektori Henn Elmeti vastuvõtt K. Liidaku lähedastele, aukülalistele ja juubelitoimkonnale.

Professor Kaarel Liidaku 110. sünniaastapäeva tähistamisest võtsid osa tema lähedastest tütar Evi Liidak-Leesment (Rootsi) abikaasaga, tütre Leida Liidak-Leesmenti (suri 1998. a.) tütred Tiina Leesment-Bergh (Rootsi), Reet Leesment-Sepp (Kanada) ja Kaja Leesment (Rootsi) tütreaga.

Legendaarse Leida Leesmenti asutatud (1954. a.) ja rahvusvahelisel tasemel edukalt esineva võimlemisühingu “Malmöflickorna” (Malmötüdrukud) tegevuse juhtimist jätkab edukalt tema tütar Tiina Leesment-Bergh. Teda aitab vajaduse korral õde Reet Leesment-Sepp. Malmötüdrukud on senini andnud üle 1400 etenduse 31 riigis.